MODERN TATAR POETRY OF BASHKORTOSTAN THROUGH CRITICISM

Ildus Kamilovich Fazlutdinov,
Bashkir State University,
32 Zaki Validi Str., Ufa, 450076, Russia,
fazlutdinov75@mail.ru.

The article analyzes the development of modern Tatar poetry in Bashkortostan and takes into account critical reviews. It also reveals the peculiarities of the poetic world. The novelty of the research is in identifying key tendencies in the development of modern Tatar poetry in Bashkortostan through systematizing scientific and critical materials (R.Sibgatov, K.Davletshin, S.Safuanov, R.Amirov, M.Mulyukov, S.Khafizov, R.Idrisov, I.Fazlutdinov, L.Vagapova, etc.). The introduction involves the study of Tatar literature, including the poetry of Bashkortostan in a socio-cultural perspective, the peculiarities of Tatar poets' identification either as a part of Tatar or Bashkir literature, the historical background of this division and the influence of this process on their works. The author focuses on the theoretical understanding of the stylistic features of the works, specifying the differences between the terms "style", "individual style" and "regional peculiarities of style". The work is carried out on the basis of the classification adopted in literature. The researcher reveals the features of world picture, artistic representation of modern world in literary works, characteristics of the poets' way of thinking and unique features of their aesthetic positions. The works of F.Gabderrakhim, R.Idiyatullin, S.Rakhmatulla, R.Gataullin, L.Sagidulina, M.Vafin, etc. are the object of our study. Analyzing ideological and artistic peculiarities of the themes and key motifs of the studied poems, the author reveals their aesthetic values, the role of poetic tradition and innovations of the poets, with their works becoming the heritage of Tatar culture.

Key words: poetry, works, individual style, literary criticism, Bashkortostan, creative method, poetic image, symbol.

In the history of Tatar poetry, Bashkortostan plays a big role. The Tatars and Bashkirs, sharing the language and morals for centuries, influenced the literary and cultural progress of each other. Amazingly beautiful nature and wide valleys of the Urals strengthened Tatar poetry. The Tatar poet F.Gabdrakhim, who lived in Bashkortostan at that time, writes "Let's pay attention to the 19th – 20th centuries. Many writers worked in Bashkortostan at that time. Among the most famous were Mazit Gafuri, Saifi Kudash, Shamsutdin Zaki, Shaekhzade Babich, Derdemend, Sagit Rameev and Yarly Karim. This list can be continued, they all wrote in Tatar" [1: 54]. D.Morzakaeva who devoted her life to publishing and distributing Tatar books in the Republic, notes that "in 1921–1926 "Bashkniga" publishing house issued 232 books: 190 of them were in Bashkir, 10 in Russian, and 32 in Tatar" [2: 8]. However, the political and cultural changes had a negative impact on these literary connections. "As a result of the national literature and culture autonomy, publication of books and journals in the Tatar language was banned in Ufa. <…> Finally, many writers who did not want to leave their native land, began writing in the Bashkir language" [3: 296]. So, N.Isanbet and Kh.Karim moved to Tatarstan, as for M.Gafuri, S.Kudash and G.Gumer they stayed in their home land. They are called the Tatar writers of Bashkortostan. In 1934 the USSR Union of Writers and then the Union of Bashkortostan Writers were formed. All the writers were forced to join those unions. As a result, Tatar writers gradually became Bashkir writers (M.Gafuri passed away in 1934, that's why he died as a Tatar writer). In the course of time many writers got used to that, moreover they had a possibility to publish in the Tatar language [4: 237-238].

Having begun their career in Bashkortostan and being deprived of the opportunity to publish works in their native language, Tatar poets either moved to Kazan or chose the Bashkir language as the language of their writing in the 1920s-1980s. This process is analyzed in details by a great scholar R.Sibagatov, the case selected is that of Western Bashkortostan. In the 1920s, the years of national publishing and book-printing start, about fifteen writers began their works with the Bashkir language becoming the language of their writing. Eleven of them are great representatives of Tatar literature – Yarly Karim (Bishbulyak), Mirsai Amir (Meleuz), Amirkhan Eniki (Blagovar), Akhmed Erikei (Duvan), Riza Ishmurat (Yanaul), Fatikh Karim (Bishbulyak), Gazi Kashshaf (Tuy-

mazy), Galimdzhan Nigmati (Chishme) and others. Ali Karnay and Garif Gumer are called Bashkir writers.

Fifteen of the twenty-five writers who began their work in the 1930s stayed in the Republic and influenced the prosperity of Bashkir literature: Ibrakhim Abdullin (Sharan), Timer Arslan (Tuymazy), Acram Wali (Chakmagush), Yusuf Garay (Sharan), Rais Gabdrakhmanov (Blagovar), Mustai Karim (Chishme), Khanif Karim (Kygy), Muslim Marat (Buraevo), Khasan Mokhtar (Kushnarenko), Kirei Mergen (Mishkino), B.Mokamay (Durtuyli), Nadzhar Nadzhmi (Durtuyli), Malish Kharis (Chakmagush), Akhnaf Kharisov (Baltasi), Gainan Amiri (Yanaul) and others. About ten of them – Kasim Vakhit from Alsheevo, Lotfy Wali and Min Shabay from Kushnarenko, Khairutdin Mudzhai from Tuymazy, Nur Gaisin and Galimdzhan Latypov from Chakmagush, Rakhim Sattar from Chishme, Ismagil Shafiev from Kygy – continued their literary and public activities in Tatarstan.

In 1940 eight of the Tatar writers of Bashkortostan and Western Bashkortostan became famous in Kazan, and five writers – in Ufa. Adip Malikov, Nurikhan Fattakh and Said Kalmatov from Yanaul, Zia Mansur from Durtuyli and Mazit Rafikov from Kugarchino are in the first group. Among those who stayed in their motherland are Gilemdar Ramazanov, Abdulla Akhmetshin, Anvar Bikchentaev, Dinis Islamov and Nadzhib Asanbaev. Angam Atnabaev, who began his works in the early 1950s and became famous for Kazan and Ufa literary bridging, can be added into this list as well.

R.Sibagatov underlines the tendency of writers who moved to Kazan in the second half of the previous century, to write in their mother tongue. In the 1950s five of fifteen (Neal Yusiev, Ildar Yuseev, etc.); in the 1960s seven of twenty from Ilesh (Akhsan Bayan, Khasan Sarjan, etc.), Rezeda Valieva from Kiygi, Sazhida Suleymanova from Janavil, Zinnur Nasibullin from Nuriman, Radif Gataullin from Kushnaren, Amir Makhmudov from Alshay; in the 1970s five of fourteen (Nuriya Izmaylova from Blagovar, Ilesh – Robert Minnullin from Ilesh, Rizvan Khameed from Jamrakeydan, Lais hem Faiz Zulkarnaev from Bakali) – all being talented poets and writers moved to Kazan. The author of the article makes the following conclusion: one part of the Tatar writers from Western Bashkortostan had to leave their homeland and move to Kazan, the other part remained in Ufa [5: 67-69]. Thereby, no matter how bitter the truth is, "Bashkort and Tatar literature are like two wings of the Tatar literature of Bashkortostan" [1: 54].

In the second half of the 1980s, the country was experiencing dramatic changes in social and spiritual life. As a result of national conciseness increase the Republic's leadership changed an attitude to literature and culture of the Tatars of Bashkortostan. First of all, it led to the growth of literary works and press-publishing in Tatar. For example, in Soviet Bashkortostan, there was only the "Kyzyl tan" newspaper published in Tatar. In 1991 the government-funded "Umet" youth newspaper and in 1994 the "Tulpar" literary journal went into circulation. Authors who gained a great experience working for these media represent the leading force of Tatar literary movement in Bashkortostan.

After establishing Bashkortostan nations' literary sector and Tatar writers' association at Bashkortostan writers' union the Tatar writers of the Republic got an opportunity to publish their literary works in Tatar in "Kitap" publishing house. In a short period the writers of Bashkortostan writing in Tatar formed a big group; among them such aksakals as Angam Atnabaev and Marat Krimov, among novices were Ruslan Suleymanov, Leysan Jakupova, Nurlan Ganiev and Ilusa Ismagileva. Dozens of poetry collections and poems in Tatar had seen the light. From 1994 to 2005 Bashkortostan publishing house named after Zeinab Biisheva published over "133 books in Tatar including 97 literary works and 36 text books" [6:57]. By the beginning of 2016 more than 210 books in Tatar (115 of poetry, 83 of prose genres) had been issued in this publishing house. In this respect, since 1994, when the sector started its work, up to this day, 12 compilations of different literary genres have been published.

Literary criticism plays an important role in determining ideological and aesthetic peculiarities and development of tendencies of the Tatar literature and poetry of Bashkortostan. This heritage arouses a great interest of scholars and critics of different epochs. The main aim of this research is to study the reflections of modern Tatar poetry in Bashkortostan through the prism of the critics. As a result of policy and ideology at the Soviet times the literature of two regions was forced to grow apart, both being of the same roots: "We should consider the works of our writers in Bashkortostan as a unique but an integral part of Tatar literature in general. These writers were Tatars and their duty was to highlight the cultural and historical heritage of the nation and its modern development [7:110]. Before the changes in the society K.Davletshin, S.Safuanov, S.Khafizov, R.Amirov and M.Mulukov conducted the research on histori-

cal aspects of literature. They were among the first who analyzed the Tatar poetry branches in Bashkortostan, its peculiarities and writers' literary societies.

First of all, critics paid attention to "identifying distinctive poetic features of regional poetry" [8: 5]. The literary scholar K.Davletshin thinks that "in order to characterize the Tatar literary movement in Bashkortostan we should determine differences in poets' styles since a literary movement is the result of the unique people's activity" [8:13]. S.Khafizov thinks that the features of an individual style of a creative personality help to determine his place in a literary movement: "literary scholars explain the level of national literature according to the richness, variety and clarity of writers' style. There are about a dozen Tatar writers, who mastered their style in Bashkortostan <…>. They "found their own poetic world and style" [9:24]. Thus, the scientists reveal the regional peculiarities of the Tatar poetry of Bashkortostan through authors' unique poetic style.

The term 'style' is used in several meanings in the theory of Tatar literature. The style is a system of literary approach that describes the zeitgeist of a certain period, the worldview of an author and aesthetic principles of a certain literary movement. Individual style determines the author's point of view to all most important elements of literary work (composition, intonation and linguistic means)". [10: 180] "The unique artistic means, composition, and architectonics are among the distinctive features of individual style. Every single piece of writing requires a certain style and principle that creates specific form." [8: 6]. F.Khatipov states that author's way of thinking is the foundation of any style.

The "epoch style" ("grand style") is a kind of the system of literary means that appears in a specific cultural and historical era, and is based on general principles that show the attitude to life" [10: 180]. The epoch style in its meaning coincides with regional literary style. It is seen in the works of writers living at the same period of time, in the same geographical, spiritual and literary environment, writing in one language that coincide in subjectivity-objectivity, description and expression of relationship, monumentality, and the literary conditions.

While analyzing the main aspect of the Tatar poetry in Bashkortostan and its regional peculiarities and the characteristics of writers, when we talk about qualities of writers, the problem of generations is of great importance. There is a big difference in using poetic devices and perceiving the world by the writers who were born during the Second World War or Stalin's regime and living under the influence of prevailing ideology and cultural conditions, and those who were formed as individuals at the time of changes in the society, so-called 'perestroika', in the 1990s.

For instance, the poet M. Vafin in his dispute with the critic S.Khafisov divides the poets, working in Bashkortostan, writing in Tatar and calling themselves the Tatar poets into four generations: "Older generation is represented by Farid Gabderakhim, Rasheed Gataullin and Rim Idiyatullin; middle generation – by Salavat Rakhmatulla, Radif Timershin and Maris Nazirov; younger generation – by Monir Vafin, Marat Kabirov and Ramil Churagulov, and the youngest generation – Ildus Fazletdinov, Ilfak Farizov, Ildar Fazletdinov and Razeef Zobairov" [9: 23]. M.Vafin divides the poetesses separately, they are Dila Bulgakova, Khalisa Modarisova, Hazhiba Amineva, Rafiga Usmanova, Kausariya Shafiykova, Nafisa Khabibdijarova, Guzalija Timershina and Alfija Bulat [9: 23]. In the 21st century L.Sagidullina, F.Gabidullina, Z.Salikhova, F.Maksutova, F.Kharrasova, L.Jakupova, R.Suleymanov, N.Ganiev and I.Ismagilova gained popularity. These names help us draw a better picture of the leading Tatar poets of Bashkortostan.

Tatar literature always depicts real life, highlights the nation's destiny and shows its realistic and romantic development. The Tatar poetry of Bashkortostan is an integral part of it. "An individual style of a creative person doesn't only include the figurative description of facts of life. It is seen in the principle of choosing, perception and evaluation of the material. In this respect the Tatar poets of Bashkortostan have the same creative method – fusion of realism and romanticism", – K.Davletshin points out [8: 8]. Realistic creative type with its main goal "to convey the very nature of a man and life in all its colour tints" [11: 246] and "to change the reality and depict it in a beautiful way" [11: 246], is interwoven with principles of romanticism.

K.Davletshin analyzes the Tatar poetry of Bashkortostan paying attention to "the peculiarities lying in the center of poets' works" [8: 6]. The mastery of R.Idiyatullin's works is seen in the synthesis of different principles while creating beautiful poetic images. N.Nazirov's poetic success is achived by the description of Motherland, nation's feelings and deep thoughts in a melancholy way. M.Vafin uses novelistic principles based on de-

scriptive way of thinking. In S.Rakhmatulla's poetry poetic thinking plays the main role. M.Kabirov's poems are poetically perfect and full of form and content harmony, that appeals to a reader. F.Gadrakhim's writings are based on the connection of feelings and publistic spirit of poetic uniqueness. The poetry of R.Churagulov reveals the simplicity and ordinariness as an effective poetic means. M.Zakirov "turns an ordinary moment into sad and beautiful image, and makes philosophical conclusions". Kh.Mudarrisova's poetry is full of pure hearty sincerity. L.Sagidullina's works are distinguished as intellectual lyrics by the description of 'heart feelings', 'patient anger' and amazement with everyday miracles [8: 6-7].

According to the author's view, individual style is closely related to epoch style, regional literary style, national style, because this creative style is not only the heritage of a single author, but also a part of ideological and aesthetic literary achievements of a region, and closely connected with the social reality of a certain period. The unity of poetic methods helps to analyze general features of regional poetry that unite the Tatar poets of Bashkortostan. The general characteristics peculiar to the regional poetry come from the unity of social and daily life. More often apart from the unique characteristics, a certain style peculiar to the literary style of a certain region prevail. This feature distinguishes the poetry of the region from the literary activity of Tatarstan. For instance, the Tatar poetry of Bashkortostan, highlights the Homeland and civic pathos in the other way. K.Davletshin thinks that the Tatar literature of Bashkortostan is not the same activity as Tatar national literature. it is very special and independent regional literature [8: 16-17].

He tries to prove it by the analysis of works of two brothers-poets from Mars village of Kushnarenko district in Bashkortostan – Radif Gatash, who works in Kazan, and Rashid Gataullin who works in Ufa. One feature of the regional poetry – the struggle in the poet's heart between "feelings for his native land and holy homeland" – is seen in his poetry:

R.Gataullin writes:

Ufa – Kazan…You are the ordeal
In my heart,
Even though I am a stranger

But who waits for me in Kazan?
The souls of Tukai, Sibgat, Tufan –
Touch upon my heart through all my life,

Historical native land – Tatarstan, emboded in souls of Tukai, Sibgat, Tufan, is always appealing to the poet, but it is opposed to the feeling of love for his native land.

If I go to Kazan
It will not accept me as a stranger, –
But what will happen to my Charmasan and Karmasan
If I leave them [8: 10-11].

As it is known, the contradiction in the soul of lyrical hero could be explained by socio-political and historical reasons. After the formation of national republics after the October Revolution, the Tatar writers had to stay in other regions, they had to serve other literature, but all their thoughts and aspirations were about Kazan. No matter how historical birthplace, Tatarstan, attracted them, Bashkortostan, the native land, was the holy place for them as well. The national poet of Bashkortostan A.Atnabaev masterfully describes this contradiction using the poetic parallels:

I go to Kazan missing it
And come back to Ufa missing it [12: 58].

In spite of a stronger love for their historical homeland and an ability to write in their native language in Kazan, the entire life of the poet was accompanied by a longing for his native land. To prove this K.Davletshin turns to Radif Gatash's poetry:

I am in Kazan today.
There is a question:
Has your heart found its happiness?
I kept repeating to myself
Have I come in vain?! –
the poet asks himself.

In another poem he writes:

What's the meaning of life,
If you leave your homeland? –

he asks revealing complex conflicts in the soul of the lyrical hero [8: 13-14].

At the same time in the poem "Min ozatam sine" ("I'll see you off") dedicated to his younger brother Radif, Rashid Gataullin writes as follows:

You say, you leave for Kazan,
You leave…I'll stay,
There is a strange feeling in my heart,
As if I were a stranger in my native land

"As it can be seen in the examples of brothers' poems above, the civic pathos, 'feeling for native land' and 'homeland' is reflected in a specific way. A certain socio-political environment and a unique regional features left their mark in the styles of the children of the same mother, who grew up together and drank water from the same spring" [8: 15].

Thus, the life far away from historical homeland and native speaking environment like leaving native land, is a tragedy for creative men. This philosophical idea sounds in a more pathetic way in L.Sagidullina's poetry:

With and without homeland,
With and without laguage,
We are in this land.
With and without rights,
With and without songs,
We are in this land.

Not important
We are in this land…
Do we exist or don't
In this country? [13: 321-322].

This idea is presented in a different way in Kh. Mudarrisova's poem:

I didn't manage to become a lovely one in You,
Whatever I did my soul cracked,
As if growing at home
With mother in law [8: 12].

Based on the motives "without language" and "orphan in his homeland", K.Davletshin considered the Tatar poetry of Bashkortostan as a separate branch of Tatar literature what caused stormy debates in scientific and literary circles. Some supported him and tried to reveal new features of regional poetry, while others viewed it as a "literary separatism" that tries to divide Tatar poetry into parts. As a result the debate called "The Tatar poetry of Bashkortostan: its State and Future" in the journal "Tulpar" lasted for 2 years. The following three questions were on the agenda:

1. How would you evaluate the state of the Tatar poetry of Bashkortostan and its development trends?

2. What is its place in Tatar poetry in general, what are its regional peculiarities?

3. What is the state of criticism regarding the Tatar poetry of Bashkortostan? [14: 54]

Summarizing the results of the debate the editorial "Bakhas Tamam" (The end of the debate) pointed out the activity of the literary community: they received 12 articles, 11 of which were chosen to be published [15: 36].

F.Gabdrahim who had started a literary debate gave an interesting idea: "Bashkir and Tatar literature are two branches of the Tatar literature of Bashkortostan. Its roots are in the rich history of native literature. However, we cannot deny the influence of Bashkir literature. This situation creates the originality of the Tatar literature of Bashkortostan" [1: 55]. In his opinion, Tatar literature bridging the literature of two nations through maintaining Tatar spirit, resorts to kubair (epic songs of Bashkhir folklore), long songs, original epics, fairytales, their images, and symbols. The author tries to explain the prevailing feeling in the art of writing with the influence of Bashkir literature [16: 55].

According to R.Idiatullin the main qualities of the poetry of the Tatars from Bashkortostan, no matter where they live and write, are explained, on the one hand, by the influence of cultural and historical traditions, regional nature and environment, on the other hand, by the influence of Bashkir songs, vast steppes, great mountains, sweet words and delicate feelings [17: 45]. This position was supported by the poet S.Rahmatulla. As for the young critic R.Suleymanov, he notes the influence of two cultures in the works of the Tatar poets and emphasizes the difference between the regional poetry and the poetry of Tatarstan [18: 51].

R.Idrisov identifies the following features of the Tatar poetry of Bashkortostan: "the reflection of geographical and historical peculiarities of the region", "great attention to the feelings for native land and language" and "new shades of the concept Motherland". "The peculiarity of the regional poetry is reflected in the theme setting and linguistic picture of the world by means of description and mentality. The images of S.Yulaev, Akmulla, Sh.Babich and M.Gafuri serve as spiritual guides for the Tatar poetry of Bashkortostan. The Volga, the Urals and names of villages create the concept of "small motherland" [19: 63], – he wrote.

The scholar thinks that the unique tone of the regional poetry is provided by "unique qualities of Bashkortostan Tatars", "cooperation between the Tatar and Bashkir people, their cultural relations, kinship ties, everyday life, related languages", and "passionate potential of the Tatars living in Bashkortostan".

The amateur poetess M.Gilmanova explains the peculiarity of the Tatar poetry of Bashkortostan by the influence of "social and political climate". She says: "Our poets reveal their point of view very carefully, not directly. They cannot write about all their thoughts and aspirations" [20: 59]. M.Vafin sees the peculiarity of the regional poetry in "geographical-toponymic features", psychology, differences in ethnic consciousness, as well as in its connection with historical, social, political and cultural conditions [21: 63].

The literary community didn't support the idea of the Tatar poetry of Bashkortostan being a sepa-

rate and independent branch of Tatar poetry and bridging Tatar and Bashkir mentality. The poet and novelist R. Sabit opposes to this position: “I do not see any difference between the Tatar poetry of Bashkortostan and that of Kazan. Our works are a great poetry, and it is not just a regional poetry” [22: 63]. The author of the paper supports the unity of the Tatar people, no matter where they live.

This position is supported by M.Kabirov, famous for his romantic prose in Tatar literature: “The nation is integral, the Tatars who live in Kazan and those who live in Moscow are Tatars. Culture is what preserves nation. The foundation of culture is literature. That’s why I would not divide literature into regional branches. It would be wrong to say ‘the Tatar literature of Bashkortostan’ or ‘the Tatar literature of Kazan’. Tatar literature exists and it is unbroken. <…> The greatness of a writer is not determined by his birth place and his residence. <…> The most important thing is his personal uniqueness” [23: 58-59].

In the dispute devoted to regional Tatar literature and features of Tatar poetry in particular, the concepts “the Tatar poetry of Bashkortostan” and “the Tatars of Bashkortostan” were defined. Our compatriots living in Tatarstan, Bashkortostan, Chuvash Republics, Orenburg and other regions are called the Tatars of the Volga-Urals region, as an integral ethnicity. We have a common language, common religion, literature, songs and melodies, facial features, build houses and do business in the same way. Therefore it would be more accurate to use such terms as “the Tatars living in Bashkortostan”, “the Tatar literature in Bashkortostan” and “the Tatar poetry in Bashkortostan” [24: 36].

The idea of some scientific circles about “the Tatar poetry in Bashkortostan being distinguished by the depth of thought peculiar to Tatar poetry, and by a wide spectrum of feelings peculiar to Bashkir poetry, that create its special harmony” is controversial. “Let’s think about it. It turns out that the Tatars are hard-headed people without feelings and heart?! If so, how could such sweet folk songs as “Ak kalfageem tosherdem kuldan” (I dropped my white bonnet from my hand), “Adran dingez” (The Adriatic sea), “Sarman” (Sarman), “Shakhta koe” (The melody of mines) appear? Are our great Tukay, Taktash and Tufan poets without feelings? So why do all Turk nations worship them, consider them as their teachers and guides? How did Mudarris Aglam and Zulfat who saw Bashkortostan only at the end of their lives, manage to make thousands of “senseless Tatars” cry in theater halls of Kazan? <…> There is no nation without feelings and there is no poetry without feelings as well. The roots of feelings in poetry are in national spirit, the state of mind, distant history and national folklore”. [24: 36-37] The author of the article emphasizes that there are no big differences between Tatar poets living in Bashkortostan and Tatarstan in their choice of topics, ideological and aesthetic content, and poetic spirit. The popular motives “without language”, “orphan in his homeland”, “citizen wihout land” were used in works of M.Vafin and L.Sagidullina, and can be traced in the poetry of Kazan poets G.Morat and R.Zaydulla. It proves the fact that it is impossible to explain the depths and melody of poetry by means of geographical boundaries: “These reasons lie deeper – in poet's souls.” As Zulfat Hakim says: “chronic lack of freedom is a diagnosis made for the Tatar people!”. As for poetry, be it in Kazan or Ufa, it is just one of the reflections of the diagnosis made for the entire nation” [24: 36-37]. The paper emphasizes the necessity to avoid the perception of the regional poetry as an isolated from integral in Tatar poetry and notes the necessity to study the peculiarities of poetic styles.

K.Davletshin points out that the Tatar poetry of Bashkortostan is a specific branch of Tatar poetry and calls it as “a kind of combination of realism and romanticism” [8: 8]. But this is a controversial view. As researchers say, at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries romantic works were full of realistic ideas. <…> … The combination of great love story and the conflict between man and society leads to creating new romantic realistic works [25: 81]. As it is seen, this is not only peculiar to the Tatar poetry of Bashkortostan, but also to the entire Tatar literature at the turn of the centuries.

R.Amirov uses figurative expressions to describe regional poets: “They are like fettered horses in the neighboring territory”. He determines a feature of the regional poetry as using a symbol of working horse. “The image of the Tatars, living in Bashkortostan, is described by such popular symbols as bits, bridles, fetters, thill, whip <…>. Thus, the image of “horse” in Tukay’s works (“We usually work harder than a horse”) turns into working horse, that is evident from natural and historical perspective” [26: 46], – the literary scholar says. The analysis of the object under study from the social and political perspective prevails over the principles of literary and poetic analysis in R.Amirov’s research. The image of fettered horse is losing its relevance in today’s social reality in the poetry of regional poets due to the evaluation of the political situation in the 2000s in Bashkortostan.

The young critic L.Vagapova's works represent an example of a systematic study of the Tatar poetry of Bashkortostan. She identifies the features that define a creative portrait of regional poets. In her opinion, M.Zakirova's poetry is distinguished by simplicity and national identity, the change from simple to complex structure and its philosophical ideas. The peculiarity of S.Rakhmatulla's poetry is revealing deep philosophy of life and main idea with the help of generalizations. I.Fazlutdinov's poetry is characterized by influencing a reader that is responsible for the past and current events by means of popular images and description of person's inner world. The works of the poet-rebel M.Vafin, the master of poetic images, are full of surprisingly deep sadness, paradoxical thoughts and unexpected ideas. L.Vahapova analyzes the lyrics of L.Sagidullina through the prism of modernist ideas of regional poetry. It suggests that the poetess sees the world through the archaic mythological symbols, seeking for infinity. In the heart of her works are relations between Eternity and Man, past and present, future and uncertainty, the Earth and the Sky. The existential perception of the world, seeking for answers to questions, questioning yourself, appealing to the world not finding an answer are the characteristics of her poetry. The poetic style of F.Gabidullina is characterized by dynamics, vivid description of patient image overcoming difficulties. In the regional poetry she is famous for her well-bread and strong character, her favorite topics being homeland and childhood [7: 104-108].

World literature can be compared with a beautiful valley covered with beautiful, fragrant and colourful flowers. Tatar literature is like a beautiful flower of the valley, the Tatar literature of Bashkortostan is a crown of this flower. The regional art of words has its own characteristics, having been always influenced by the Tatar poetry. In spite of various social and political influences experienced at different times, the regional poetry is undoubtedly a spiritual and cultural heritage of the Tatar people that is confirmed by the regional literary criticism.

References

1. *Gabderäkhim F.* Kuzgatmakchy bulsaŋ khalyk kyŋellären… // Tulpar. 2006. №1 (70). B. 54-55. (in Tatar)
2. *Morzakaeva D.* Milli kitap: Zäynäb Biisheva isemendäge Bashkortstan "Kitap" näshriyatynda milli basmalar näsherläү häm biredä dön'ya kyrgän kitaplar khakynda. Ufa, 2012. 152 b. (in Tatar)
3. *Safuanov S.* Rukhi küperlär. Ufa: Kitap, 2006. 376 b. (in Tatar)
4. *Galimullin F.* Tabigyylekkä khilaflyk: XX gasyrnyŋ egermenche-utyzynchy ellarynda tatar ädäbiyatynyŋ üsesh üzenchälekläre. Kazan: Mägarif, 2004. 303 b. (in Tatar)
5. *Sibägatov R.G.* Bashkortstan tatarlary. Tel, tarikh, mädäniyat mäs'äläläre. Kazan: Mägarif, 2002. 191 b. (in Tatar)
6. *Morzakaeva D.* Isä Bolgar žilläre… // Tulpar. 2006. №2 (71). B. 56-59. (in Tatar)
7. *Vahapova L.* Bashkortstandagy khäzerge tatar ädäbiyaty // Chyn miras. 2013. №5 (17). B. 103-110. (in Tatar)
8. *Däülätshin K.* Tugan yak shig''riyate. Individual' stil' häm poetik obrazlylyk mäs'äläläre: uku äsbaby. Ufa: BDU näshriyaty, 2002. 108 b. (in Tatar)
9. *Khafizov S., Vafin M.* Tugan žir muzasy: Bashkortstanda yashäüche tatar telle shagyyr'lär ižaty turynda "kyrly" östäl // Tulpar. 2001. №1 (40). B. 23-29. (in Tatar)
10. Ädäbiyat beleme: terminnar häm töshenchälär süzlege. Kazan: Mägarif, 2007. 231 b. (in Tatar)
11. *Khatipov F.M.* Ädäbiyat teoriyase: yugary uku yortlary, pedagogiya uchilishchelary, kolledzh studentlary öchen kullanma. Kazan: Mägarif, 2000. 351 b. (in Tatar)
12. Atnabay – Khalyk shagyyre. Ufa: Bashkortstan Respublikasy "Rukhiyat" fondy, 2000. 399 b. (in Tatar)
13. *Sägyydullina L.* Abaga chächäge // Bish kylly saz: shigyr'lär. Ufa: Bashkortstan "Kitap" näshriyaty, 2001. B. 301-399. (in Tatar)
14. Söyläshügä chakyrabyz // Tulpar. 2006. №1 (70). 54 b. (in Tatar)
15. Bäkhäs tämam // Tulpar. 2007. №6 (81). B. 36-37. (in Tatar)
16. *Idiyatullin R.* Tatar barda, shigyr' bar! // Tulpar. 2006. №2 (71). B. 47. (in Tatar)
17. *Räkhmätulla S.* Uylanyrga uryn bar… // Tulpar. 2006. №4 (73). B. 48-49. (in Tatar)
18. *Söläymanov R.* Barysy da üzebezneŋ kulda… // Tulpar. 2006. №5 (74). B. 51. (in Tatar)
19. *Idrisov R.* Tugan yaknyŋ ädäbi suräte // Tulpar. 2007. №1 (76). B. 62-63. (in Tatar)
20. *Gyyl'manova M.* Kayda berlek, shunda köch! // Tulpar. 2007. №4 (79). B. 59. (in Tatar)
21. *Vafin M.* Üsärgä dä äle üsärgä… // Tulpar. 2007. №5 (80). B. 62-63. (in Tatar)
22. *Sabit R.* Tatar shig''riyate üseshtä // Tulpar. 2006. №3 (72). B. 33. (in Tatar)
23. *Käbirov M.* Shagyyr''lär kabatlanmyy // Tulpar. 2007. №4 (79). B.58-59. (in Tatar)
24. *Fazletdinov I.* Bülengänne büre ashar… // Tulpar. 2007. №3 (78). B. 36-38. (in Tatar)
25. Tatar ädäbiyaty: teoriya, tarikh / D.F.Zahidullina, Ä.M.Zakiržanov, T.Sh.Gyylažev, N.M.Yosypova. Kazan: Mägarif, 2006. 319 b. (in Tatar)
26. *Ämirov R.* "Bez tynychta attan artyk eshlibez…": Tukay ižaty häm Bashkortstandagy tatar shig''riyate // Tulpar. 2011. №6 (105). B. 44-46. (in Tatar)

ТӘНКЫЙТЬТӘ БАШКОРТСТАНДАГЫ ХӘЗЕРГЕ ТАТАР ПОЭЗИЯСЕ

Илдус Камил улы Фазлетдинов,
Башкорт дәүләт университеты,
Россия, 450076, Уфа ш., Зәки Вәлиди ур., 32 нче йорт,
fazlutdinov75@mail.ru.

Мәкаләдә, тәнкыйтьчеләрнең бәяләмәләрен тикшерү нигезендә, Башкортстандагы хәзерге татар шигъриятенең үсеш картинасы бирелә, шигъри дөньяның үзенчәлекләре ачыклана. Тәнкыйди-гыйльми материалларны (Р.Сибәгатов, К.Дәүләтшин, С.Сафуанов, Р.Әмиров, М.Мөлеков, С.Хафизов, Р.Идрисов, И.Фазлетдинов, Л.Вәһапова һ.б.) системалаштыру аша, Башкортстан җирлегендәге хәзерге татар поэзиясенең төп үсеш тенденцияләрен ачыклау хезмәтнең яңалыгын билгели. Мәкаләнең керешендә Башкортстандагы татар әдәбиятының, шул исәптән шигъриятенең тарихы, яшәү һәм үсеш үзенчәлекләре социокультурологик аспектта тикшерелә; татар әдипләренең икегә бүленеп, бер өлешенең – татар, икенче өлешенең башкорт әдәбиятларына хезмәт итүенең иҗтимагый-тарихи сәбәпләре һәм моның шагыйрьләрнең рухи мирасына йогынтысы анализлана. Әдәби иҗатның стиль проблемаларын гыйльми күзаллауга басым ясалу сәбәпле, автор, әдәбият гыйлемендә кабул ителгән фәнни классификация принципларына таянып, «стиль», «индивидуаль стиль», «төбәк стиле» төшенчәләре арасындагы аерымлыкларны конкретлаштыра. Шагыйрьләр иҗатындагы дөнья сурәте сыйфатлары, аларның чынбарлыкны күзаллау, сәнгати фикерләү үзенчәлекләре һәм эстетик позицияләренең кабатланмас хосусиятләре ачыла. Ф.Габдерәхим, Р.Идиятуллин, С.Рәхмәтулла, Р.Гатауллин, Л.Сәгыйдуллина, М.Вафин һ.б.ларның иҗатлары тикшерү объекты булып тора. Автор шигырьләрнең идея-эстетик үзенчәлекләре проблематикасын, төп мотивларын анализлап, аларның фикри-мәгънәви кыйммәтен, меңьеллык поэтик традицияләрнең ролен, иҗатлары татар халкының уртак рухи һәм мәдәни казанышына әверелгән шагыйрьләрнең яңалыгын ачыклый.

Төп төшенчәләр: шигърият, иҗат, индивидуаль стиль, әдәби тәнкыйть, Башкортстан, иҗат методы, поэтик образ, символ.

Татар шигърияте тарихында Башкортстан җирлеге мөһим роль уйный. Гасырлар буена тел-лөгать һәм әхлак алмашып гомер иткән татар һәм башкорт халыклары бер-берсенең әдәби һәм мәдәни күтәрелешенә зур йогынты ясый. Гаҗәеп гүзәл табигате һәм иркен далалары булган Урал буйлары татар әдәбиятын шигъри җанлы иҗат көчләре белән туендырып торган. «XIX – XX гасырларга гына күз салыйк, – дип яза Башкортстанда яшәүче татар шагыйре Ф.Габдерәхим. – Бу чорда бүген Башкортстанга кергән җирләрдә бик күп каләмзатлар әдәби иҗат белән шөгыльләнгән. Аларның иң күренеклеләре – Мәҗит Гафури, Сәйфи Кудаш, Шәмсетдин Зәки, Шәехзадә Бабич, Дәрдемәнд, Сәгыйт Рәмиев, Ярлы Кәрим. Бу исемлекне дәвам итәргә була, әлбәттә. Алар барысы да татар телендә иҗат иткән» [1: 54]. Гомерен республикада татар китабын бастыруга һәм пропагандалауга багышлаган фидакарь зат Д.Морзакаева билгеләвенчә, «1921 – 1926 нчы елларда «Башкнига» нәшриятында җәмгысе 232 исемдәге китап дөнья күрә, шуларның 190 ы – башкортча, 10 исемдәгесе – русча, 32 исемдәгесе татар телендә була» [2: 8]. Әмма сәяси-җәмгыяви җилләр, тормыш-яшәешне фәлсәфи һәм эмоциональ яссылыкта кабул итеп, татар әдәбиятын талантлы затларга баеткан бу әдәби багланышка тискәре йогынты ясый: «Милли әдәбият һәм мәдәниятләрне автономияле республика кысаларына гына дыңгычлап кертү нәтиҗәсендә, Уфада татар телендә китап нәшерләү туктатылды, журналлар татар телендә басылмый башладылар <…>. Нәтиҗәдә туган җиреннән аерылырга теләмәгән байтак әдипләр башкортча иҗат итүгә яисә китапларын шул телдә чыгаруга күчте» [3: 296]. Н.Исәнбәт, Х.Кәрим кебек язучылар Татарстанга күчеп китсәләр, М.Гафури, С.Кудаш, Г.Гомәр туган-үскән җирләрендә яшәп иҗат итүне артыграк күрәләр. Алар Башкортстандагы татар язучылары дип йөртеләләр. Әмма 1934 елда СССР Язучылар берлеге, аннан Башкортстан Язучылар берлеге төзелеп, язучыларның шул

рәсми оешмаларда торырга тиешлеге мәҗбүри төс алгач, акрынлап әлеге татар язучылары башкортныкы дип атала башлый (М.Гафури 1934 елда вафат була, димәк ул дөнья белән татар язучысы сыйфатында хушлашкан). Тора-бара аларның кайберләре шушы хәлгә күнегә. Татар телендә китап чыгару мөмкинлеге булмау да шуңа этәрә [4: 237-238].

Иҗат юлын Башкортстанда башлап, әсәрләрен туган телдә бастырудан мәхрүм ителгән татар шагыйрьләре 1920 – 1980 елларда Казанга күпләп күченә яисә иҗат теле итеп башкортчаны сайлый. Бу процесс Көнбатыш Башкортстан мисалында, күренекле галим Р.Сибәгатов тарафыннан, тарихи планда күздән кичерелеп, җентекле анализлана. Башкорт теле гамәлгә куелып, милли матбугат, китап басу барлыкка килгән 1920 елларда 15 ләп язучы иҗатка килә. Шуларның 11 е – татар әдәбиятының күренекле вәкилләре Ярлы Кәрим (Бишбүләк), Мирсәй Әмир (Мәләвез), Әмирхан Еники (Благовар), Әхмәт Ерикәй (Дуван), Риза Ишморат (Яңавыл), Фатих Кәрим (Бишбүләк), Гази Кашшаф (Туймазы), Галимҗан Нигъмәти (Чишмә) һәм башкалар. Җирле мөмкинлектән файдаланырга булган Али Карнай, Гариф Гомәр кебекләр башкорт язучылары дип йөртелә.

1930 елларда каләм тибрәтә башлаган 25 ләп язучының унбише, республикада калып, башкорт әдәбиятының күтәрелешен тәэмин итәләр: Ибраһим Абдуллин (Шаран), Тимер Арслан (Туймазы), Әкрам Вәли (Чакмагыш), Йосыф Гәрәй (Шаран), Рәис Габдрахманов (Благовар), Мостай Кәрим (Чишмә), Хәниф Кәрим (Кыйгы), Мөслим Марат (Борай), Хәсән Мохтар (Кушнаренко), Кирәй Мәргән (Мишкә), Бәдрүш Мокамай (Дүртөйле), Нажар Нәҗми (Дүртөйле), Мәлих Харис (Чакмагыш), Әхнәф Харисов (Балтач), Гайнан Әмири (Яңавыл) һәм башкалар. Унга якыны – Әлшәйдән Касыйм Вахит, Кушнаренкодан Лотфый Вәли белән Мин Шабай, Туймазыдан Хәйретдин Мөҗәй, Чакмагыштан Нур Гайсин белән Галимҗан Латыйп, Чишмәдән Рәхим Саттар, Кыйгыдан Исмәгыйль Шәфиевләр – әдәби-мәдәни эшчәнлекләрен Татарстанда дәвам иттерәләр.

1940 елларда Башкортстан татарларыннан һәм көнбатыш башкортларыннан сигез язучы Казанда, биш язучы Уфада танылып өлгерә. Яңавылдан Әдип Маликов, Нурихан Фәттах, Сәет Кальметов беренче төркемдә. Аларга Зыя Мансурны (Дүртөйле) һәм Мәҗит Рәфыйковны (Күгәрчен) өстәргә кирәк. Туган якта торып калучылар арасында Гыйлемдар Рамазанов, Габдулла Әхмәтшин, Әнвәр Бикчәнтәев, Динис Исламов, Нәҗип Асанбаев та бар. 1950 еллар башында әдәбиятка килеп, Казан белән Уфа арасында рухи сукмак салган Әнгам Атнабаев та шушы төркемгә керә.

Р.Сибәгатов узган гасырның икенче яртысында кулына каләм алган якташларыбызның ким дигәндә өчтән беренең, Казанга китеп, туган телләрендә иҗат итүләрен тенденция буларак ассызыклый. 1950 елларда 15 кешенең бишесе (арада Нил Юзиев белән Илдар Юзеев бар); 1960 елларда 20 кешенең җидесе (Илештән Әхсән Баян һәм Хәсән Сәрьян, Кыйгыдан Резеда Вәлиева, Яңавылдан Саҗидә Сөләйманова, Нуриманнан Зиннур Насыйбуллин, Кушнареннан Рәдиф Гатауллин, Әлшәйдән Әмир Мәхмүдов), ягъни барысы да иҗат активлыклары белән аерылып торган талантлы шагыйрьләр, прозаиклар; 1970 елларда 14 кешенең бишесе (Благовардан Нурия Измайлова, Илештән Роберт Миңнуллин, Ярмәкәйдән Ризван Хәмид, Бакалыдан Ләис белән Фәиз Зөлкарнәевлар) Казанга юл ала. Мәкалә авторы, үз күзәтүләренә нәтиҗә ясап, татарча сөйләшүче Көнбатыш Башкортстанның, мәдәният җәһәтеннән икегә өзелеп, бер өлеше – Казан, икенче өлеше Уфа ягында калуын ачынып искәртә [5: 67-69]. Шулай итеп, хакыйкать ни кадәр ачы булмасын, «башкорт һәм татар әдәбиятлары – Башкортстандагы татар әдәбиятының ике канаты» [1: 54] булып тора.

1980 елларның икенче яртысында илдә кискен иҗтимагый-рухи үзгәрешләр башлангач, милли үзаң үсеше нәтиҗәсендә, Башкортстан татарларының әдәби-мәдәни тормышына республика җитәкчелегенең мөнәсәбәте үзгәрде. Бу, беренче чиратта, татар телендә вакытлы матбугат чыгару, әдәби китаплар нәшер итүдә күренде. Мәсәлән, совет чорында Башкортстанда татар телендә нибары «Кызыл таң» газетасы гына дөнья күрсә, 1991 елда дәүләт хисабына – «Өмет» яшьләр газетасы, 1994 елда республика татарларының әдәби үзәге дәрәҗәсендәге «Тулпар» журналы басыла башлады. Аның битләрендә канат ныгыткан талантлы авторлар бүген Башкортстандагы татар әдәби барышының әйдәп баручы көчләрен тәшкил итә.

«Китап» нәшриятында Башкортстан халыклары әдәбияты секторы, Башкортстан Язучылар берлегендә татар иҗатчылары берләшмәсе оештырылуы белән республикада

яшәүче милләттәшләребез үз әсәрләрен туган телдә бастыру мөмкинлеген алдылар. Кыска гына вакыт аралыгында Башкортстанда татар телендә иҗат итүчеләрнең зур төркеме барлыкка килеп, ул үз эченә, Әнгам Атнабаев, Марат Кәримов кебек аксакал шагыйрьләр белән бергә, иҗатка яңа аяк баскан Руслан Сөләйманов, Ләйсән Якупова, Нурлан Ганиев, Илүсә Исмәгыйлеваларны алды. Татар телендә күләмле шигъри җыентыклар, дистәләрчә поэмалар дөнья күрде. Зәйнәп Биишева исемендәге Башкортстан «Китап» нәшриятында 1994 – 2005 еллар аралыгында гына да «татар телендә 133 басма, шул исәптән 97 әдәби китап һәм 36 дәреслек дөнья күрде» [6: 57]. 2016 ел башына әлеге матбагада 115 е – шигърият, 83е проза жанрларына караган барлыгы 210 китап татар телендә нәшер ителә. Шул исәптән, нәшриятта, сектор оештырылган 1994 елдан алып бүгенге көнгә кадәр, төрле әдәби жанрларны берләштергән 12 җыентык та татар телендә басылып чыккан.

Башкортстандагы татар әдәбияты һәм шулай ук поэзиянең идея-эстетик үзенчәлекләрен, үсеш тенденцияләрен билгеләүдә әдәби тәнкыйть мәгълүм роль уйный. Төрле буын галимнәре һәм тәнкыйтьчеләрендә бу мирас зур кызыксыну уята. Әлеге эзләнүләрнең максаты булып, Башкортстандагы хәзерге татар поэзиясенең тәнкыйтьчеләр рецепциясендә яктыртылышын өйрәнү тора. Совет чорында, сәяси һәм идеологик максатлардан чыгып, бер-берсеннән ераклашуга дучар ителсәләр дә, ике төбәктәге сүз сәнгате бер тамырдан үсеп чыккан әдәбиятлар булып тора: «Башкортстандагы милләттәшләребез иҗатын гомумтатар әдәбиятының үзенчәлекле, әмма аерылгысыз бер тармагы, бер дисбенең төймәләре итеп карарга кирәк. Бу иҗатчылар татар халкы арасыннан чыккан, аның мәдәни-тарихи мирасын һәм бүгенге үсешен яктыртуны бурыч иткән» [7: 110]. Үзгәртеп коруларга кадәр, нигездә, әдәбият тарихы проблемалары белән шөгыльләнгән К.Дәүләтшин, С.Сафуанов, С.Хафизов, Р.Әмиров, М.Мөлековлар, беренчеләрдән булып, Башкортстандагы татар шигъриятенең иҗат юнәлешләрен, аның төбәк үзенчәлекләрен ачыклауга алынып, язучыларның иҗат лабораториясенә үтеп керәләр.

Тәнкыйтьчеләр, иң беренче нәүбәттә, «әдәби төбәк шигъриятенең поэтик үзенчәлекләрен ачыклау» [8: 5] мәсьәләсенә үз игътибарларын юнәлтәләр. Әдәбият галиме К.Дәүләтшин фикеренчә, «Башкортстандагы татар әдәби хәрәкәтен күзаллау өчен, иң беренче чиратта, шагыйрьләрнең стиль аерымлыгына игътибар итәргә тиешбез. Чөнки әдәби хәрәкәт ул – кабатланмас шәхесләр эшчәнлегенең нәтиҗәсе» [8: 13]. С.Хафизов иҗат кешесенең индивидуаль стиль билгеләре аның әдәби хәрәкәттәге урынын төгәлрәк ачыкларга ярдәм итә дигән караштa тора: «Әдәбиятның өлгерү-җитлегү дәрәҗәсен галимнәр язучыларның стиль ачыклыгы һәм аның төрлелеге, байлыгы белән билгелиләр. Башкортстанда үзенең каләм үзенчәлекләрен ачкан дистәгә якын татар язучысы бар. <…>. Алар үз шигъри дөньясын, үз юлын, үз тавышын тапкан шагыйрьләр» [9: 24]. Шулай итеп, галимнәр Башкортстандагы татар шигъриятенең төбәк үзенчәлекләрен билгеләүгә биредә иҗат итүчеләрнең шәхсиятле стиль үзенчәлекләрен ачыклау аша киләләр.

«Стиль» төшенчәсе әдәбият белемендә берничә мәгънәдә кулланыла. «Стиль – заман рухын, теге яки бу әдәби агым яки юнәлешнең эстетик принципларын, авторның дөнья карашын белдерүче әдәби алымнар системасы. Шәхси стиль – автор катнашуын әдәби әсәрдәге барлык әһәмиятле элементларда (композиция, интонация, тел чаралары системасында) турыдан-туры белдерү» [10: 180]. «Үзенчәлекле сурәт алымнары һәм чаралары, әдәби әсәрнең компоновкасы, аның кабатланмас архитектоникасы индивидуаль стиль билгеләре булып торалар. Чөнки һәр конкрет әчтәлек билгеле бер стиль һәм үзенчәлекле форма тудыручы принцип таләп итә» [8: 6]. Ф.Хатипов карашынча, авторның фикерләү үзенчәлеге стиль нигезен барлыкка китерә [11: 291].

«Чор стиле («олы стиль») – әдәби алымнар системасының билгеле бер мәдәни-тарихи вакытта барлыкка килүче һәм бу заманга хас булган дөньяга мөнәсәбәтнең гомуми принципларына нигезләнүче инвариантлары» [10: 180]. Чор стиле мәгънәви яктан әдәби төбәк стиле белән күпмедер күләмдә туры килә. Бер вакыт аралыгында, бер географик һәм рухи-әдәби мохиттә яшәп, бер телдә иҗат итүчеләрнең әсәрләре субъективлык-объективлык, сурәтләү-мөнәсәбәт белдерү, монументальлек-тарлык категорияләре, әдәби шартлылык тибы ягыннан тәңгәл килүе дә моңа нигез булып тора.

Башкортстандагы татар шигърияте, аның төбәк үзенчәлекләре, каләм әһелләренең сыйфатлары турында фикер йөрткәндә, буыннар мәсьәләсе мөһим аспект булып тора. Дәһшәтле сугыш елларында, яисә Сталин дәверендә дөньяга килеп, шул чорда хакимлек иткән идеологик карашлар һәм мәдәни шартларда тәрбияләнгән өлкән буын вәкилләре белән «үзгәртеп кору» яки 1990 еллардагы милли үзаң күтәрелеше чорында шәхес буларак формалашкан каләм әһелләре арасында дөньяны күзаллауда, аны поэтик гәүдәләндерү алымнарында аерма шактый зур.

Мәсәлән, шагыйрь М.Вафин тәнкыйтьче С.Хафизов белән бәхәстә, Башкортстанда татар телендә иҗат итеп, үзләрен татар шагыйрьләре дип санаучыларны дүрт буынга аера: «Әйтик, өлкән буыннардан бу сафка Фәрит Габдерәхим, Рәшит Гатауллин һәм Рим Идиятуллинны кертер идем, – ди ул. – Урта буында Салават Рәхмәтулла, Рәдиф Тимершин, Марис Назировлар. Яшьрәк буынга Мөнир Вафинны, Марат Кәбировны һәм Рамил Чурагуловны кертәм, һәм иң яшь буын дип Илдус Фазлетдинов, Илфак Фаризов, Илдар Фазлетдинов, Рәзиф Зөбәеровларны атарга була» [9: 23]. М.Вафин хатын-кыз шагыйрәләрне аерым катлам буларак карап, алар исәбенә Дилә Булгакова, Халисә Мөдәрисова, Нәҗибә Әминева, Рафига Усманова, Кәүсәрия Шәфыйкова, Нәфисә Хабибдиярова, Гүзәлия Тимершина, Әлфия Булат кебек каләм әһелләрен кертә [9: 23]. XXI гасыр башында киң танылу яулаган Л.Сәгыйдуллина, Ф.Габидуллина, З.Салихова, Ф.Максютова, Ф.Харрасова, Л.Якупова, Р.Сөләйманов, Н.Ганиев, И.Исмәгыйлеваларның килүен күздә тотсак, Башкортстандагы татар шигъриятен әйдәп баручыларның шактый тулы картинасы барлыкка килә.

Татар әдәбиятының һәрдаим тормышка якын торып, халык һәм милләт язмышын үзәктә тотуы аның реалистик һәм романтик юнәлешләрдә үсүен билгели. Башкортстандагы татар поэзиясе дә бу хәрәкәттән аерылгысыз. «Иҗат иясенең индивидуаль стиле тормыш фактларын образлы эшкәртүгә генә кайтып калмый, – дип яза К.Дәүләтшин. – Аның чынбарлык материалын сайлап алу, танып белү һәм сәнгатьчә бәяләү принцибында ук күренә. Бу күзлектән караганда, Башкортстандагы татар шагыйрьләренең иҗат методы бер үк – кырыс реализмның романтика белән тыгыз үрелгән бер төре дияргә мөмкиндер» [8: 8]. «Яшәешнең, кешеләр табигатенең асылын, төс һәм төсмерләрен бөтен нечкәлекләренә кадәр төгәл, дөрес итеп гәүдәләндерү»не [11: 246] максат итеп куйган реалистик иҗат тибы «чынбарлыкны хыялдагыча үзгәртеп, күтәренке итеп сурәтләү»гә [11: 246] нигезләнгән романтизм принциплары белән бергә үрелеп китә.

К.Дәүләтшин «шагыйрь иҗатының үзәгендә яткан, аның иҗатын системалы бер бөтен итүче шәхсиятле үзенчәлекләр» [8: 6] ноктасыннан Башкортстандагы татар шагыйрьләре иҗатына күзәтү ясый. Р.Идиятуллин әсәрләренең сәнгатьчел гүзәллеге шигъри сурәт иҗат итүнең төрле принципларын синтезлаган рәссамлык осталыгында, М.Назировның поэтик уңышы туган җир, туган халык тойгысының, тирән хис һәм олы фикернең нечкә моң аша бирелүдә күрсәтелә. М.Вафин шигъриятендә образлылык принциплары һәм сурәтле фикерләү нигезендә, новеллизмга хас сыйфатлар чагылуы, С.Рәхмәтулла поэзиясендә хәлиткеч рольне, шигъри образдан бигрәк, поэтик фикер тәшкил итүе, М.Кәбиров шигырьләренең исә поэтик камиллек, эчтәлек һәм форма гармониясе белән укучы күңелен җәлеп итүе ачыкланса, Ф.Габдрәхим әсәрләрендә йөрәк хисләренә манчылган публицистик рухның шигъри образлылык тукымасында сәнгатьчел яңгыраш алуы, Р.Чурагулов шигъриятендәге гадилек, гадәтилекнең үтемле эстетик чара дәрәҗәсенә үстерелүе аерылып чыгарыла. М.Закировка «бер минутлык мизгелдән моңсу бер матур сурәт тудыру, фәлсәфи йомгак ясау» хас булса, Х.Мөдәрисова лирикасыннан самими сафлык, ихласлык бөркелеп тора. Л.Сәгыйдуллина иҗаты «йөрәк акылына» манчылган, «әрнеткеч сагыш һәм сабыр ярсулы», көндәлек могҗизаларга гаҗәпләнүче интеллектуаль лирика буларак бәяләнә [8: 6-7].

Мәкалә авторы карашынча, индивидуаль стиль – чор стиле, әдәби төбәк стиле, милли стильләр белән тыгыз бәйләнгән, чөнки шәхси иҗат стиле аерым язучының үз табышы гына түгел, ә иҗтимагый тирәлеккә бәйле рәвештә билгеле бер заман, әдәби төбәкнең идея-эстетик казанышы да. Шуңа да иҗат принциплары (иҗат методлары) уртаклыгы Башкортстандагы татар шагыйрьләрен берләштерүче әдәби төбәк стиленә хас сыйфатларны күзалларга мөмкинлек бирә. Төбәк лирикасындагы уртак билгеләр тормыш-көнкүреш, иҗтимагый һәм табигый тирәлек берлегеннән килә. Еш кына алар иҗатында, кабатланмас үзенчәлекләрдән бигрәк, конкрет төбәктәге әдәби юнәлешкә хас

гомуми стиль билгеләре өстенлек итә. Шушы хасият төбәк шигърияттен Татарстандагы әдәби хәрәкәттән аермалы итә. Мәсәлән, Башкортстандагы татар поэзиясендә Туган ил, Ватан тойгысы, гражданлык пафосы башка. К.Дәүләтшин Башкортстан җирлегендәге татар әдәбияты Казан, татар милли әдәби хәрәкәте белән бердәм агым түгел, җирле шигъриятнең шактый үзенчәлекле, күпмедер дәрәҗәдә мөстәкыйль әдәби юнәлеше, төбәк әдәбияты дигән караштa тора [8: 16-17].

Әлеге фикерен ул Башкортстанның Кушнаренко районы Марс авылында туып, берсе – Казанда, икенчесе Уфада яшәп иҗат итүче ике бертуган шагыйрь – Рәдиф Гаташ һәм Рәшит Гатауллин әсәрләрен анализлау аша расларга омтыла. Төбәк шигъриятенә хас бер үзенчәлекне шагыйрь кальбендәге көрәш, ягъни «туган җир һәм изге Ватан тойгысы» арасындагы каршылык хисе барлыкка китерә.

Уфа – Казан... Гомер буе сызлар	*Казанда соң мине кем көтә?*
Йөрәктәге олы яра син,	*Тукай рухы, Сибгат, Туфан рухы –*
Уфаларда ятим итсәләр дә,	*Гомер буе шулар җилкетә, –*

дип яза Р.Гатуллин.

Тарихи Ватан – Тукай, Сибгат, Туфаннар рухы булып конкретлашкан Татарстан – күренмәс җепләр белән, шагыйрьне һәрчак үзенә тарта, әмма аңа туган якка мәхәббәт хисе каршы төшә.

Казаннарга барсам, Казан мине
Үги итмәс иде, чит итмәс, –
Чәрмәсәнем, Кармасаным гына
Ничек ташар икән мин киткәч [8: 10-11].

Мәгълүм булганча, лирик герой күңелендәге каршылык сәяси-иҗтимагый һәм тарихи сәбәпләр белән аңлатыла. Октябрь инкыйлабыннан соң, милли республикалар оешкач, күрше төбәкләрдә бүленеп калу сәбәпле, башка әдәбиятка хезмәт итәргә мәҗбүр ителгән татар әдипләре гомер буе рухи кыйбла Казанны сагынып, аңа омтылып яши. Тарихи Ватан – Татарстан – ничек кенә үзенә тартып тормасын, туган җир – Башкортстан туфрагы да – шул дәрәҗәдә изге. Башкортстанның халык шагыйре Ә.Атнабаев капма-каршылыкка нигезләнгән бу бердәмлекне поэтик параллельләр аша оста сурәтли:

Казанны сагынып барам да
Уфамны сагынып кайтам [12: 58].

Тарихи Ватанга мәхәббәт хисе көчлерәк булып, Казанда туган телдә иҗат итү мөмкинлеге бирелсә дә, шагыйрь күңелендәге туган җирне, кендек каны тамган туфракны сагыну аны гомер буена озата бара. К.Дәүләтшин, моны дәлилләү өчен, Рәдиф Гаташ шигъриятенә мөрәҗәгать итә:

Мин Казанда бүген.
Сорау:
Бәхетен таптымы икән йөрәгем?
Күңелемнән ничә кабатладым
Юккамыни килеп йөргәнмен?! –
дип үз-үзенә сорау бирә шагыйрь.
Икенче бер шигырендә ул:
Туган туфрагыңнан аерылсаң,
Гомереңнән синең ни мәгънә? –
дип, лирик герой күңелендәге катлаулы көрәш коллизияләрен ачып сала [8: 13-14].

Шул ук вакытта энесе Рәдифкә багышланган «Мин озатам сине» шигырендә Рәшит Гатауллин болай ди:

Китәм дисең инде Казаныңа,
Син китәсең... Миңа каласы,
Сәер бер хис җанда, әйтерсең мин
Үз җиремнең үги баласы [8: 15].

«Мисаллардан күренгәнчә, агалы-энеле шагыйрьләр иҗатында гражданлык пафосы, «Туган ил», «Ватан» тойгысы шактый үзенчәлекле яңгыраш таба. Бер үк ана балалары, бер үк чишмә суын татып үскән замандаш шагыйрьләр стиленә иҗтимагый-сәяси тирәлек, төбәк үзенчәлеге хәлиткеч эз сала» [10: 16]. Димәк, тарихи Ватаннан, туган тел мохитеннән читтә яшәү – туган туфрактан аерылу кебек үк, иҗатчы фаҗигасе ул. Бу фәлсәфи фикер Л.Сәгыйдуллинада тагын да пафослырак яңгырый:

Илле илсез,	*Без бу илдә.*
Телле телсез	*Барлы-юклы*
Без бу җирдә.	*Без бу җирдә...*
Хаклы хаксыз,	*Бармы-юкмы*
Җырлы җырсыз	*Без бу илдә?* [13: 321-322].

Шагыйрә Х.Мөдәрисова шигъри юлларында әлеге фикерне башка калыпка салып бирә:

Сөекле зат булалмадым Сиңдә,
Ни кылсам да күңел кителде,
Үз өеңдә үги ана белән
Үсеп килгән бала шикелле [8: 12].

«Телле-телсезлек», «үз иленең үги баласы» кебек мотивларга нигезләнеп, К.Дәүләтшинның,

Башкортстандагы татар шигърияте гомумтатар әдәби барышыннан аерып, мөстәкыйль агым итеп карау омтылышы гыйльми һәм әдәби даирәләрдә кызу бәхәсләр тудырды. Берәүләр, аны хуплап чыгып, төбәк шигъриятенең яңа үзенчәлекләрен ачыкларга тырышса, икенчеләр тарафыннан бу караш татар халкының рухи асылын – шигъриятен, моңын – кисәкләргә бүлгәләү максатын куйган «әдәби сепаратизм» чагылышы буларак бәяләнде. Шул уңайдан «Тулпар» журналында ике ел дәвамында барган «Башкортстан татар шигърияте: торышы һәм киләчәге» дигән сөйләшүдә фикер алышу мәйданына өч сорау чыгарылды:

1. Башкортстандагы татар шигъриятенең торышын һәм үсеш юнәлешләрен ничек бәялисез?

2. Гомумтатар шигъриятендә аның урыны нинди, төбәк үзенчәлекләре нидән гыйбарәт?

3. Әдәби тәнкыйтьтә Башкортстандагы бүгенге татар шигъриятенең яктыртылышы ни дәрәҗәдә дип исәплисез? [14: 54]

Сөйләшүгә йомгак ясаган «Бәхәс тәмам» редакция мәкаләсендә фикер алышуда әдәби җәмәгатьчелекнең активлыгы ассызыклана, журнал адресына 12 язма килеп, шулар арасыннан уңышлы дип табылган унбер мәкаләнең басылып чыгуы билгеләнә [15: 36].

Әдәби бәхәсне ачып җибәргән шагыйрь Ф.Габдерәхим шактый үзенчәлекле фикер әйтә: «Башкорт һәм татар әдәбиятлары – Башкортстандагы татар әдәбиятының ике канаты. Ул үзенең тамырлары белән бай тарихлы туган әдәбиятыбызга барып тоташа. Шул ук вакытта башкорт әдәбиятының йогынтысын да инкяр итеп булмый. Менә шушы хәл республикабыздагы татар әдәби иҗат җимешләренең үзенчәлеген барлыкка китерә дә инде» [1: 54-55]. Ике халык әдәбияты арасында күпер ролен башкарган татар әдәбияты, аның карашынча, төп татар рухын саклаган хәлдә, башкорт әдәбиятының кобаер, чәчән җыруларын, озын җырларын, шушы халыкныкы гына булган дастаннарын, экиятләрен, андагы образларны, символларны күпмедер дәрәҗәдә файдалана. Язма авторы сүз сәнгатендә өстенлек иткән хисне дә башкорт әдәбиятының йогынтысы белән бәйләп карый [1: 55].

Р.Идиятуллин, кайда гына яшәп иҗат итүләренә карамастан, Башкортстан төбәгеннән чыккан шагыйрьләр шигъриятендә чагылган гомум сыйфатларны, бер яктан, культура-тарих мәктәбе традицияләрендәгечә, төбәк табигате һәм мохитенең тәэсире белән аңлатса, икенче яктан, башкорт җырларының илаһи аһәңе, дала киңлеге, таулар горурлыгы, сүз тәме һәм хис нечкәлеге белән нисбәтле бәйләнештә карый [16: 55]. Бу позиция күкрәгендә шигырь уты янган С.Рәхмәтулла тарафыннан яклау тапса [17: 45], яшь тәнкыйтьче Р.Сөләйманов татар шагыйрьләренең әсәрләрендә ике мәдәният йогынтысы барлыгын билгели һәм төбәк шигъриятенең Татарстан поэзиясеннән үзгә сыйфатлары барлыгын әйтеп уза [18: 51].

«Төбәкнең географик, тарихи үзгәлеге чагылу»ны, «туган җир һәм туган тел тойгысына зур игътибар» бирелүне, «ватандарлык төшенчәсе яңа бизәкләр белән баетылу»ны Р.Идрисов Башкортстандагы татар шигъриятенә хас үзенчәлекләр буларак аерып чыгара. «Төбәк үзенчәлеге тема сайлауда, геройлар даирәсендә, сурәтләү чаралары һәм менталитетка нигезләнгән дөньяның тел картинасында үзен сиздереп тора. Башкортстан татар поэзиясенә С.Юлаев, Акмулла, Ш.Бабич, М.Гафури образлары рухи ориентирлар ролен уйный. Агыйдел, Урал, туган авыл исемнәре «кече Ватан» төшенчәсен бирә» [19: 63], – дип яза ул. Галим фикеренчә, төбәк шигъриятенең үзгә яңгырашы Башкортстан татарлары «менталитетына гына хас үзенчәлекләр», «башкорт халкы белән хуҗалык итүдәге хезмәттәшлек, мәдәни багланышлар, туганлык җепләре, көнкүрештәге берлек, телләр якынлыгы» һәм «Башкортстанга күчеп утыручы татарларның пассионарлык куәте» белән тәэмин ителә.

Үзешчән шагыйрә М.Гыйльманова Башкортстандагы татар шигъриятенең үзенчәлеген, беренче чиратта, «иҗтимагый-сәяси һава торышы» белән аңлатып, «безнең шагыйрьләр фикерләрен саграк ача, бик тугарылып бармыйлар. Алар бар теләгән нәрсәләрен, үзләренең уй-фикерләрен язып чыгара алмыйлар» [20: 59], – дип ассызыклый. М.Вафин исә төбәк шигъриятенең үзенчәлеген «географик-топонимик үзгәлек», психологиядә, милли үзаңдагы аерымлыклар, шулай ук тарихи, иҗтимагый-сәяси һәм мәдәни шартлар белән сәбәпле бәйләнештә карый [21: 63].

Башкортстандагы татар поэзиясен гомумтатар шигъриятеннән аерып, аны, үзендә татар һәм башкорт менталитетын берләштереп, ике арада «күпер» булган мөстәкыйль агым, хәтта мөстәкыйль әдәбият дип бәяләү әдәби җәмәгатьчелек тарафыннан тулысынча яклау тапмады. Шагыйрь һәм прозаик Р.Сабит бу

позицияне кире кагып, болай дип яза: «…Башкортстан татарлары белән Казан татарлары шигъриятендә әллә ни аерма күрмим. Безнең иҗатыбыз – зур шигърият һәм нindидер төбәк поэзиясе булып кала алмый» [22: 63]. Мәкалә авторы, кайсы төбәкләрдә яшәүгә карамастан, татар халкының бердәмлеген яклый.

Әлеге карашны татар әдәбиятында шартлы романтик стильдә иҗат ителгән проза әсәрләре авторы буларак танылган М.Кәбиров та куәтли: «Милләт бер ул. Татарның Казанда яшәгәне дә, Мәскәүдә яшәгәне дә «татар» дип атала. Милләтне милләт итеп тотучы көч – мәдәният. Ә мәдәниятнең нигезендә әдәбият тора. Шуңа күрә минем әдәбиятны җирлекләргә бүлгәлисем килми. «Башкортстан татарлары әдәбияты» дип әйтү дә, «Казан татарлары әдәбияты» дип әйтү дә дөрес түгел. Татар әдәбияты бар, һәм ул – бербөтен. <…> Язучының зурлыгы кайда тууы һәм кайда яшәве белән билгеләнми. <…>. Иң мөһиме – шәхес үзенчәлеге» [23: 58-59].

Төбәк татар әдәбияты һәм, шул исәптән, поэзиясе хасиятләре проблемасына багышланган бәхәстә «Башкортстан татар әдәбияты», «Башкортстан татарлары» төшенчәләренең дә үтә шартлылыгы билгеләнде. «Татарстан, Башкортстан, Чувашстан, Ырымбур һ.б. республика-өлкәләрдә яшәүче милләттәшләребез уртак бер этнос – «Идел-Урал буе татарлары» исеме астында берләштерелә. Безнең телебез дә, динебез дә, әдәбиятыбыз да, көй-моңнарыбыз да, йөз төзелешебез дә, хәтта ки йорт салу, хуҗалык итү рәвешебез дә бер үк. Шулай булгач, «Башкортстанда яшәүче татарлар», «Башкортстандагы татар әдәбияты», «Башкортстандагы татар шигърияте» дигән терминнарны куллану дөресрәк булыр» [24: 36], – дигән фикердә тора И.Фазлетдинов.

Аерым гыйльми даирәләрнең «Башкортстандагы татар шигърияте татар әдәбиятыннан фикер тирәнлеген, башкорт шигъриятеннән хисләр киңлеген алган, шул рәвешле, үзенчәлекле аһәң, моң барлыкка килгән» дигән фикере дә каршылыклы. «…Уйланып карыйк. Татар хиссез, йөрәксез, салкын акыл белән генә яшәүче кавем булып чыгамыни?! Алай булгач, хис белән мөлдерәмә тулы «Ак калфагым төшердем кулдан», «Әдрән диңгез», «Сарман», «Шахта көе» кебек халык җырларыбыз ничек туган? Мәшһүр Тукаебыз, Такташыбыз, Туфаныбыз хиссез шагыйрьләрмени? Алай булгач, ник бөтен төрки халыклар аларга табына, үзләренең остазлары, кыйблалары дип исәпли? Башкортстанны гомеренең азагында гына килеп күргән Мөдәррис Әгъләм, Зөлфәтләрдә меңнәрчә «хиссез татар» утырган Казан залларын елатырлык хис каян килгән? <…> Хиссез милләт булмаган кебек, хиссез шигърият тә була алмый. Шигырьдәге хис тамырларын, халыкның күңеленнән, рухиятеннән, ерак тарихыннан, милли фольклорыбыздан эзләргә кирәк» [24: 36-37]. Язма авторы Башкортстанда яшәүче татар шагыйрьләре белән Татарстан шагыйрьләре иҗаты арасында тематикада, идея-эстетик эчтәлектә, поэтик рухта зур аермалар булмавын ассызыклый. М.Вафин һәм Л.Сәгыйдуллиналар иҗатында киң чагылыш тапкан «илле-илсезлек, телле-телсезлек, Ватанлы-Ватансызлык» мотивының чагылышын Казан шагыйрьләре – Г.Морат белән Р.Зәйдуллада күзәтелүен билгели һәм шигырьнең аһәңен-моңын географик чикләр белән генә аңлатуның дөреслеккә туры килмәвен яза: «Моның сәбәпләре тирәндәрәк – шагыйрьләребезнең күңелләрендә ята. Зөлфәт Хәким сүзләре белән әйтсәк, “хроник ирексезлек – бөтен татар халкына куелган диагноз ул!” Ә шигърият, Казанныкымы ул, әллә Уфаныкыны – шушы гомум милләткә куелган диагнозның бер чагылышы гына…» [24: 36-37]. Мәкаләдә, төбәк шигъриятен гомумтатар поэзиясеннән аерып карау тенденциясеннән баш тартып, шагыйрьләрнең стиль үзенчәлекләрен ачыклауга игътибарны көчәйтү фикере ассызыклана.

К.Дәүләтшин Башкортстандагы татар шигъриятен гомумтатар поэзиясеннән аерып торган бер үзенчәлекне иҗат юнәлешендә күреп, аны «кырыс реализмның романтика белән тыгыз үрелгән бер төре» дип атаса да [8: 8], бу караш та бәхәсле. Тикшеренүчеләр билгеләвенчә, татар әдәбиятында «XX йөз ахыры – XXI йөз башында да реалистик катламнар белән баетылган романтик әсәрләр язылу дәвам итә. <…> …Җәмгыятьнең кешегә дошманлыгы белән олы мәхәббәт тарихлары кушылып, романтик реализм агымындагы әсәрләр туа» [25: 81]. Күренә ки, ул – Башкортстандагы татар шигъриятенә генә түгел, ә гасыр чигендәге бөтен татар әдәбиятына хас сыйфат.

Р.Әмиров төбәк шагыйрьләрен, образлы фикерләүгә мөрәҗәгать итеп, «күрше утарга

ябылган тышаулы ат»ларга тиңли һәм төбәк шигъриятенең бер үзенчәлеген эш аты образының гаять көчле яңгыраш алуында күрә. «Авызлык, йөгән, тышау, тәртә, чыбыркы кебек һәркемгә таныш әйберләр аша Башкортстан шартларында гомер итүче татар образы ачыла. <…>. Димәк, Тукай әсәрендәге *(«Без тынычта аттан артык эшлибез»)* ат образының эш аты рәвешен алуы табигый һәм тарихи яктан аңлашыла» [26:46], – дип яза әдәбият галиме. Р.Әмиров эзләнүләрендә әдәби, поэтик анализ принциплары түгел, ә бәяләү объектына сәяси-социологик ноктадан якын килү өстенлек итә. Тышаулы ат образы, җирле шагыйрьләрнең иҗат үзенчәлекләреннән дә бигрәк Башкортстанда 2000 елларда хөкем сөргән сәяси вәзгыятькә бәя бирү сәбәпле, хәзерге иҗтимагый шартларда элекке актуальлеген югалтып бара.

Яшь тәнкыйтьче Л.Ваһапова эшчәнлегендә Башкортстан татар шигъриятен системалы итеп тикшерү үрнәге күзәтелә. Ул җирле поэзия шагыйрьләренең иҗат йөзен билгеләгән үзенчәлекләрне аерып чыгара. Аның карашынча, М.Закиров шигърияте гадилеге, халыкчанлыгы белән аерыла һәм, гадилектән катлаулыга барып, фәлсәфилеккә ирешү аның иҗатының бер үзенчәлеге булып тора. Тормыш фәлсәфәсен барлык тирәнлегендә ачып, гомумиләштерүләр аша, мәгънә тыгызлыгына ирешү – С.Рәхмәтулла иҗатына хас сыйфатлар. И.Фазлетдинов шигърияте, халыкчан образлар белән фәлсәфилеккә йөз тотып, үткәннәр белән тыгыз бәйләнештә торган һәм бүгенге өчен җаваплылык хисен югалтмый яшәүче кешенең күңел дөньясына үтеп керү, шәхеснең рухи халәтен табигый камиллегендә сурәтләргә омтылу белән аерылып тора. Поэтик образ тудыру остасы, кыю фикерле, кинаяле, бунтарь шагыйрь М.Вафин әсәрләрендәге гаҗәеп сагышлы моң, парадоксаль фикерләр, көтелмәгән мәгънәви борылышлар ясау кебек хасиятләр күрсәтелә. Л.Сәгыйдуллина лирикасын мәкалә авторы төбәк шигъриятендәге модернистик эзләнүләр яссылылында бәяләргә омтыла. Аның фикеренчә, шагыйрә дөньяны архаик мифологик символлар аша билгеләнгән Мәңгелеккә омтылыш төсле күзаллый. Мәңгелек һәм Инсан, үткән һәм бүгенге, киләчәк һәм билгесезлек, Җир һәм Күк мөнәсәбәте бу иҗатның асылын билгели. Дөньяны экзистенциаль тоемлау, чишелеш эзләп бәргәләнү, үз-үзеңә сорау бирү, җавап таба алмый тышкы дөньяга мөрәҗәгать итү бу иҗатта еш очрый. Җирле шигърияттә әдәплелеге, рух ныклыгы белән аерым урын биләп, әсәрләрендә туган җир һәм балачак темалары гәүдәләнгән Ф.Габидулинаның иҗади каләменә динамика, сурәтләнгән предметның эченә үтеп керү; түземлек, каршылыклар аша яңа эчке халәткә ирешкән, тыенкы җан образы иҗат итү хас [7: 104-108].

Дөнья әдәбиятын төрле төстәге хуш исле, гүзәл чәчәкләргә күмелеп утырган ямьле болынга тиңләргә мөмкин. Татар әдәбияты шушы болындагы матур бер чәчәккә тиң булса, Башкортстандагы татар әдәбияты – шуның бер таҗы. Бу төбәк милли сүз сәнгатен гасырлар буена, индивидуаль үзенчәлекләре булса да, татар поэзиясенең гомуми үсеш сукмагыннан аерылмаган иҗат көчләре белән туендырып торган. Җәмгыяви-сәяси җилләр аерым чорларда, иҗат көчләрен бер-берсеннән аерылырга мәҗбүр итсә дә, җирле шигърият бүленмәс татар халкының рухи-мәдәни байлыгы һәм казанышы булып торуы төбәк әдәби тәнкыйте тарафыннан раслана.

Әдәбият

1. *Габдерәхим Ф.* Кузгатмакчы булсаң халык күңелләрен… // Тулпар. 2006. №1 (70). Б. 54-55.
2. *Морзакаева Д.* Милли китап: Зәйнәп Биишева исемендәге Башкортстан «Китап» нәшриятында милли басмалар нәшерләү һәм биредә дөнья күргән китаплар хакында. Уфа, 2012. 152 б.
3. *Сафуанов С.* Рухи күперләр. Уфа: Китап, 2006. 376 б.
4. *Галимуллин Ф.* Табигыйлеккә хилафлык: XX гасырның егерменче-утызынчы елларында татар әдәбиятының үсеш үзенчәлекләре. Казан: Мәгариф, 2004. 303 б.
5. *Сибәгатов Р.Г.* Башкортстан татарлары. Тел, тарих, мәдәният мәсьәләләре. Казан: Мәгариф, 2002. 191 б.
6. *Морзакаева Д.* Исә Болгар җилләре… // Тулпар. 2006. №2 (71). Б. 56-59.
7. *Ваһапова Л.* Башкортстандагы хәзерге татар әдәбияты // Чын мирас. 2013. №5 (17). Б. 103-110.
8. *Дәүләтшин К.* Туган як шигърияте. Индивидуаль стиль һәм поэтик образлылык мәсьәләләре: уку әсбабы. Уфа: БДУ нәшр., 2002. 108 б.
9. *Хафизов С., Вафин М.* Туган җир музасы: Башкортстанда яшәүче татар телле шагыйрьләр иҗаты турында «кырлы» өстәл // Тулпар. 2001. №1 (40). Б. 23-29.
10. Әдәбият белеме: терминнар һәм төшенчәләр сүзлеге. Казан: Мәгариф, 2007. 231 б.

11. *Хатипов Ф.М.* Әдәбият теориясе: югары уку йортлары, педагогия училищелары, колледж студентлары өчен кулланма. Казан: Мәгариф, 2000. 351 б.
12. Атнабай – Халык шагыйре. Уфа: Башкортстан Республикасы «Рухият» фонды, 2000. 399 б.
13. *Сәгыйдуллина Л.* Абага чәчәге // Биш кыллы саз: шигырьләр. Уфа: Башкортстан «Китап» нәшр., 2001. Б. 301-399.
14. Сөйләшүгә чакырабыз // Тулпар. 2006. №1 (70). 54 б.
15. Бәхәс тәмам // Тулпар. 2007. №6 (81). Б. 36-37.
16. *Идиятуллин Р.* Татар барда, шигырь бар! // Тулпар. 2006. №2 (71). Б. 47.
17. *Рәхмәтулла С.* Уйланырга урын бар… // Тулпар. 2006. №4 (73). Б. 48-49.
18. *Сөләйманов Р.* Барысы да үзебезнең кулда… // Тулпар. 2006. №5 (74). Б. 51.
19. *Идрисов Р.* Туган якның әдәби сурәте // Тулпар. 2007. №1 (76). Б. 62-63.
20. *Гыйльманова М.* Кайда берлек, шунда көч! // Тулпар. 2007. №4 (79). Б. 59.
21. *Вафин М.* Үсәргә дә әле үсәргә… // Тулпар. 2007. №5 (80). Б. 62-63.
22. *Сабит Р.* Татар шигърияте үсештә // Тулпар. 2006. №3 (72). Б. 33.
23. *Кәбиров М.* Шагыйрьләр кабатланмый // Тулпар. 2007. №4 (79). Б.58-59.
24. *Фазлетдинов И.* Бүленгәнне бүре ашар… // Тулпар. 2007. №3 (78). Б. 36-38.
25. Татар әдәбияты: Теория. Тарих / Д.Ф. Заһидуллина, Ә.М. Закирҗанов, Т.Ш.Гыйлаҗев, Н.М. Йосыпова. Казан: Мәгариф, 2006. 319 б.
26. *Әмиров Р.* «Без тынычта аттан артык эшлибез…»: Тукай иҗаты һәм Башкортстандагы татар шигърияте // Тулпар. 2011. №6 (105). Б. 44-46.

СОВРЕМЕННАЯ ТАТАРСКАЯ ПОЭЗИЯ БАШКОРТОСТАНА В ЗЕРКАЛЕ КРИТИКИ

Ильдус Камилович Фазлутдинов,
Башкирский государственный университет,
Россия, 450076, г. Уфа, ул. Заки Валиди, д. 32,
fazlutdinov75@mail.ru.

В статье на основе изучения отзывов критиков дана картина развития современной татарской поэзии Башкортостана, выявлены особенности поэтического мира авторов произведений. Новизна исследования заключается в том, что впервые, благодаря систематизации научно-критических материалов (Р.Сибгатов, К.Давлетшин, С.Сафуанов, Р.Амиров, М.Мулюков, С.Хафизов, Р.Идрисов, И.Фазлетдинов, Л.Вагапова и др.), определяются ключевые тенденции в развитии современной татарской поэзии Башкортостана. Во вступительной части татарская литература, в том числе и поэзия Башкортостана, изучается в социокультурном ключе, охарактеризованы особенности самоопределения татарских поэтов, которые идентифицировали себя в плоскости либо татарской, либо башкирской литератур, названы исторические предпосылки данного раскола, определена степень влияния этого процесса на творчество поэтов. Внимание автора сосредоточено на теоретическом осмыслении проблемы стилистических особенностей творчества, для чего конкретизируются различия между понятиями «стиль», «индивидуальный стиль», «региональные особенности стиля». Эта работа осуществляется на основе классификации, принятой в литературоведении. Исследователь стремится раскрыть особенности картины мира, художественного отображения современности в произведениях, выявить характерные черты мышления поэтов, их эстетической позиции. Объектом внимания выступает творчество Ф.Габдерахима, Р.Идиятуллина, С.Рахматуллы, Р.Гатауллина, Л.Сагидуллина, М.Вафина и др. Автор статьи на основе анализа идейно-художественного своеобразия проблематики стихотворений, ключевых мотивов выявляет их эстетическую ценность, роль тысячелетней поэтической традиции и новаторство поэтов, чье творчество превращается в общее достояние татарской культуры.

Ключевые слова: поэзия, творчество, индивидуальный стиль, литературная критика, Башкортостан, творческий метод, поэтический образ, символ.